

Recht in de film

Lucia de Berk

Lucia de B. Deze naam hebben velen van ons zien voorbij komen in het nieuws. In april is de film over de zaak Lucia de B. in première gegaan. De film vertelt het verhaal van de verpleegster, Lucia de Berk, die voor de zoveelste keer bij een onverklaarbaar sterfgeval is betrokken. Om die reden schakelt het ziekenhuis de politie in. Lucia wordt vervolgens vervolgd voor zeven moorden en drie pogingen tot moord. In 2003 wordt zij door de rechtbank veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. In 2008 werd de zaak herzien en in 2010 werd zij vrijgesproken.

De zaak Lucia de B. is een van de grootste zaken wat betreft rechterlijke dwaling. De rechters hebben een aantal belangrijke aspecten over het hoofd gezien. Naast de zaak Lucia de B. zijn er meer zaken geweest waarin er sprake was van rechterlijke dwaling. Het angstaanjagende gevolg van deze uitspraken is dat er mensen worden veroordeeld en vast komen te zitten terwijl zij onschuldig zijn. De bedoeling van een berechting is dat iemand op een eerlijke wijze gestraft wordt voor de daden die hij of zij begaat. Maar door rechterlijke dwalingen wordt dit doel niet gediend en dat is een groot probleem.

Wat kan de wetgever doen om rechterlijke dwaling zo veel mogelijk tegen te gaan en is dat wel mogelijk? Deze vragen ga ik aan de hand van een aantal deelvragen beantwoorden.

Rechterlijke dwaling

Er is sprake van een rechterlijke dwaling indien iemand wordt veroordeeld voor een misdrijf terwijl hij dat misdrijf niet heeft begaan.¹ Het komt erop neer dat verdachten onterecht worden veroordeeld door de fouten die rechters hebben gemaakt. In beginsel klinkt deze definitie erg simpel. Maar in de praktijk is het moeilijk om uit te vinden of er in een zaak sprake is van rechterlijke dwaling. In twee gevallen kun je met zekerheid stellen dat er sprake is van een rechterlijke dwaling. Dat is indien er vast komt te staan dat een ander persoon het misdrijf heeft begaan of indien blijkt dat het misdrijf helemaal niet heeft plaatsgevonden.²

Voorheen geloofden mensen dat het Nederlandse rechtssysteem waterdicht was, terwijl dit in de praktijk niet het geval bleek te zijn. Hierdoor hielden weinig mensen zich bezig met de mogelijkheid van rechterlijke dwalingen. Maar door de afname van het vertrouwen in de overheid en door de afname van het gezag van de overheid, beweren steeds meer mensen dat er in bepaalde zaken sprake is van rechterlijke dwaling. Het gevolg hiervan is dat er meer belangstelling is gekomen voor rechterlijke dwalingen.³

---

¹ P.J van Koppen, 'Reizen met mijn rechter;psychologie van het recht', Kluwer Deventer 2010

² P.J van Koppen, 'Reizen met mijn rechter;psychologie van het recht', Kluwer Deventer 2010

³ P.J van Koppen, 'Reizen met mijn rechter;psychologie van het recht', Kluwer Deventer 2010

Oorzaken rechterlijke dwaling

Rechterlijke dwaling hangt nauw samen met het bewijsrecht van ons Wetboek van Strafrecht. Een veel voorkomende grond voor herziening is de aanwezigheid van een novum.⁴ Een novum houdt in dat er een gegeven is dat bij het onderzoek ter terechtzitting aan de rechter niet bekend was.⁵ Aan de hand van het gegeven moet er een ernstig vermoeden ontstaan dat de veroordeelde het feit niet heeft begaan. De bewijslast hiervoor ligt op de veroordeelde. Indien niet bewezen kan worden dat veroordeelde het feit niet heeft begaan, dan kan er geen herzieningsprocedure worden gestart.⁶

Een belangrijke oorzaak van rechterlijke dwaling is de verkeerde identificatie door ooggetuigen. Uit onderzoek van het Innocence Project is gebleken dat er bij 40 procent van de misidentificaties sprake was van cross raciale identificatie⁷. Dit betekent dat mensen makkelijker iemand kunnen herkennen van een eigen ras dan van een andere ras. Daarom is het belangrijk om cross raciale identificatie met terughoudendheid te gebruiken. Een andere oorzaak ligt in de forensische wetenschap. Uit onderzoek is gebleken dat in 50 procent van de gevallen methodologische regels niet worden nageleefd.⁸ Deze regels zijn van essentieel belang om contextinformatie, een te veel aan informatie en sturing te voorkomen. Ook de wijze van rapportage kan problemen opleveren.

Een derde oorzaak is de valse bekentenis en de valse belastende verklaring. Er zijn een aantal factoren die een rol spelen bij het afleggen van een valse bekentenis. Een belangrijke factor is de jeugdigheid van de mensen die de valse bekentenissen afleggen. In vergelijking met ouderen zijn jongeren kwetsbaarder voor het afleggen van valse bekentenissen. Een andere factor is dat een groot deel van de afgelegde valse bekentenissen worden gedaan door zwakbegaafden.⁹ Voorts zijn er nog een aantal factoren die ervoor kunnen zorgen dat mensen een valse bekentenis afleggen zoals dwang, langdurig verhoor, angst voor geweld en toepassing van geweld, dreiging met een zware straf en onbekendheid van de wet. In de meeste gevallen is er sprake van een combinatie van verschillende factoren.¹⁰

---

⁴ Bleichrodt, 'Tekst&Commentaar Strafvordering, Gronden van herziening bij: Wetboek van Strafvordering, artikel 457[Herziening ten voordele]

⁵ Artikel 457 lid 1 sub c Wetboek van Strafvordering

⁶ Bleichrodt, 'Tekst&Commentaar Strafvordering, Gronden van herziening bij: Wetboek van Strafvordering, artikel 457[Herziening ten voordele]

⁷ Innocence Project, 'Facts on Post-Conviction DNA Exonerations', http://www.innocenceproject.org/Content/Facts_on_PostConviction_DNA_Exonerations.php

⁸ Innocence Project, 'Wrongful Convictions Involving Unvalidated or Improper Forensic Science that Were Later Overturned through DNA Testing', http://www.innocenceproject.org/docs/DNA_Exonerations_Forensic_Science.pdf.

⁹ G.J Knoops, 'Gerechtelijke dwalingen: probatio diabolica voor veroordeelden', <http://www.maatschappijveiligheid.nl/gerechtelijke-dwalingen-probatio-diabolica-voor-veroordeelden/>.

¹⁰ G.J Knoops, 'Gerechtelijke dwalingen: probatio diabolica voor veroordeelden', <http://www.maatschappijveiligheid.nl/gerechtelijke-dwalingen-probatio-diabolica-voor-veroordeelden/>.

Rechterlijke dwaling in de praktijk: Lucia de Berk

Er zijn veel zaken waarbij er sprake is geweest van rechterlijke dwaling. Maar een van de belangrijkste en opmerkelijkste zaken is de zaak Lucia de B. Lucia de Berk is een verpleegster in een Haags ziekenhuis. Naar aanleiding van het onverwacht overlijden van een patiënt, wordt er een onderzoek gedaan naar overlijdensgevallen. Uit dat onderzoek komt naar voren dat er maar liefst negen overlijdensgevallen hebben plaatsgevonden.¹¹ Acht van de negen gevallen hebben zich plaatsgevonden op dezelfde afdeling. Nadat het medisch dossier van de slachtoffers werd bestudeerd, kwam naar voren dat er bij alle negen slachtoffers sprake was van onverwacht en medisch onverklaarbaar overlijden.¹² Voorts bleek dat verpleegster Lucia bij alle incidenten aanwezig was en dat zij verantwoordelijk was voor de verzorging en voor de toediening van medicatie. Door de directie van het ziekenhuis werd er een aangifte gedaan.¹³ Zij werd gearresteerd terwijl zij aan het sterfbed van haar opa zat. Lucia werd vervolgd voor zeven moorden en drie pogingen tot moord.¹⁴

De bewijsvoering

Uit het stafrechtelijk onderzoek kwam een en ander naar voren. Ten eerste werd er vastgesteld dat er in twee van de negen gevallen concreet bewijs was om vast te stellen dat het overlijden en de levensbedreigende situatie het gevolg waren van vergiftiging via de toediening van medicatie. In de overige gevallen werd er geen bewijs gevonden. Bovendien bleek dat Lucia aanwezig was bij al deze incidenten. De dagboek aantekeningen van verdachte leverde een motief op. Hieruit volgde namelijk dat Lucia een drang tot doden had.¹⁵

Voor de overige gevallen werd de conclusie getrokken dat het overlijden *ook* de oorzaak was van een menselijk toedoen. Dit was gebaseerd op de rapportages en verhoren van vele medische, toxicologische en farmacologische deskundigen. Het hof beargumenteerde dat de huidige stand van medische wetenschap het mogelijk maakt dat een deskundige aan de hand van een medisch dossier alle mogelijke verklaringen voor overlijden kan uitsluiten. Hierdoor kan hij dan een externe oorzaak aanwijzen voor het overlijden.¹⁶

Deze bewijsmiddelen hebben de basis gelegd voor de veroordeling van verdachte. Volgens het hof kun je twee bewijsbare incidenten die veroorzaakt zijn door menselijk handelen ook doortrekken naar de overige incidenten.¹⁷ Dit hangt samen met het feit dat de overige incidenten als onverwacht en onverklaarbaar werden aangeduid. Deze constructie wordt

---

¹¹ ECLI:NL:GHSGR:2004:AP2846 r.o. 11.27

¹² ECLI:NL:GHSGR:2004:AP2846 r.o. 11.27

¹³ Openbaar Ministerie, 'Zaak Lucia de Berk', <http://www.om.nl/actueel/archief-strafzaken/lucia-berk/>

¹⁴ Medisch Contact, 'OM eist vrijspraak levensdelicten Lucia de B', <http://medischcontact.artsennet.nl/archief-6/tijdschriftartikel/75086/om-eist-vrijspraak-levensdelicten-lucia-de-b..htm>

¹⁵ Het OM, 'Requisitoir zaak Lucia de B', www.om.nl/publish/.../requisitoirindezaakluciadeb-17maart20101.doc

¹⁶ Het OM, 'Requisitoir zaak Lucia de B', www.om.nl/publish/.../requisitoirindezaakluciadeb-17maart20101.doc

¹⁷ Het OM, 'Requisitoir zaak Lucia de B', www.om.nl/publish/.../requisitoirindezaakluciadeb-17maart20101.doc

het schakelbewijs genoemd. Doordat er in twee gevallen sprake was van een vergiftiging door toediening van medicatie zal er in de overige zaken hoogstwaarschijnlijk ook sprake zijn van een vergiftiging door medicatietoediening. Zeker in samenhang met de dagboekantekeningen en het feit dat Lucia bij alle incidenten aanwezig was, kon een dergelijke conclusie snel worden getrokken.

Lucia ging in cassatie tegen de beslissing van het hof. In cassatie werd er geklaagd over het gebruik van het schakelbewijs. De Hoge Raad verwierp deze klachten met als gevolg dat de uitspraak van het hof in stand werd gehouden.¹⁸

De herziening

Achteraf werd er nader deskundigenonderzoek verricht. De uitkomst van dit onderzoek zorgde ervoor dat de bewijsconstructie van het hof niet in stand kon blijven.

Ten eerste bleek dat er twijfel was over de vergiftiging van een van de slachtoffers door medicatietoediening. Het was niet zeker dat er daadwerkelijk sprake was van een vergiftiging. Voorts werd het tijdstip van vergiftiging betwijfeld. Deze werd voorheen gekoppeld aan een onverklaarbare tijdelijke uitschakeling van een bewakingsmonitor. Maar deze monitorloze periode bleek een normale medische verklaring te hebben. Deze omstandigheden hadden tot gevolg dat er een mogelijkheid bestond dat het eerste slachtoffer overleden was als gevolg van een ziektebeloop en niet door moord. Hierdoor ontstond ook de mogelijkheid dat het hof de dagboekantekeningen verkeerd had geïnterpreteerd.¹⁹ Wat betreft het tweede slachtoffer bestond er een soortgelijke twijfel.²⁰ Als gevolg van dit onderzoek kon niet met zekerheid worden gesteld dat veroordeelde de dader was. Uiteindelijk werd Lucia vrijgesproken nadat zij 6,5 jaar had vastgezet.²¹

Oplossingen

Er zijn verschillende oplossingen te bedenken ter voorkoming van rechterlijke dwaling. Deze oplossingen linken we aan de oorzaken van rechterlijke dwaling. Om valse bekentenissen te voorkomen is het gewenst om het verhoor op te nemen. Zo kunnen de gedragingen van de politie tijdens een verhoor worden gecontroleerd. Indien uit de video blijkt dat de politie de bekentenis op een onbehoorlijke manier heeft verworven, dan moet deze bekentenis niet als bewijs worden gebruikt.²²

In de rechtszaal dient de forensische wetenschap op een veel kritischere manier te worden getoetst.²³ Indien er wordt getwijfeld aan de resultaten van het forensisch onderzoek, dan

---

¹⁸ ECLI:NL:HR:2006:AU5496 r.o. 6.1

¹⁹ Metta de Noo, 'De bewijsvoering', <http://www.luciadeb.nl/bewijs.html#bewijs-a>

²⁰ Metta de Noo, 'De bewijsvoering', <http://www.luciadeb.nl/bewijs.html#bewijs-a>

²¹ RTL nieuws, 'Lucia de Berk hoe zat dat ook alweer?', <http://www.rtlnieuws.nl/nieuws/binnenland/lucia-de-berk-hoe-zat-het-ook-alweer>

²² G.J Knoops, 'Gerechtelijke dwalingen; probatio diabolica voor veroordeelden', <http://www.maatschappijveiligheid.nl/gerechtelijke-dwalingen-probatio-diabolica-voor-veroordeelden/>

²³ G.J Knoops, 'Gerechtelijke dwalingen; probatio diabolica voor veroordeelden', <http://www.maatschappijveiligheid.nl/gerechtelijke-dwalingen-probatio-diabolica-voor-veroordeelden/>

dient er een nieuw onderzoek te worden verricht. Er wordt dan een soort second-opinion gehanteerd.

Een belangrijke punt van oplossing ligt in de herzieningszaken. Er moeten financiële middelen ter beschikking worden gesteld die het mogelijk maken om forensisch onderzoek te verrichten in de voorfase van een herzieningsverzoek. In het huidige recht ligt de bewijslast bij de verdachte. Bij een herziening van een zaak van een veroordeelde dient hij met nieuwe feiten en omstandigheden te komen die erop wijzen dat de rechter de veroordeelde vrij zou hebben gesproken indien hij bekend was met deze feiten en omstandigheden oftewel een novum.²⁴ Veroordeelde moet dan met zijn eigen middelen het onderzoek naar een novum financieren. Als je als veroordeelde veel geld hebt, dan is dit niet zo'n probleem. Maar als je weinig geld hebt, en dit geldt voor het merendeel van de gevangenen, dan is er een grote kans dat je in de gevangenis blijft zitten terwijl je onschuldig bent. Wel regelt de Nederlandse wet in art. 591 jo. 591a Sv dat deskundigenkosten kunnen worden vergoed. Helaas is dit een vergoeding achteraf wat dus geen oplossing biedt voor het probleem.

Het wetsvoorstel 'herziening ten voordele' is een wetsvoorstel dat de mogelijkheid van herziening zou verbeteren.²⁵ De wet is op 1 oktober 2012 in werking getreden. Met het wetsvoorstel wordt een herziening op grond van een schending van het EVRM verruimd.²⁶ Ook is procesvertegenwoordiging een verplichting geworden. Dit is ingevoerd ter voorkoming van onbedachtzame herzieningsverzoeken. Indien een herziening tot een vrijspraak leidt, dan betaalt niet het slachtoffer maar de Staat de onverschuldigde schadevergoedingen die het slachtoffer heeft ontvangen terug aan de ten onrechte veroordeelde.²⁷ Bovendien wordt de huidige herzieningsprocedure aangepast zodat feitelijk onderzoek beter kan worden mogelijk gemaakt. Verder moet er bij het novum beter rekening worden gehouden met nieuwe forensische expertise.²⁸

Toch blijkt dit wetsvoorstel een groot aantal problemen niet op te lossen. De bekostiging van forensisch onderzoek is nog steeds niet mogelijk gemaakt, terwijl dit een belangrijk element is voor de herziening van een zaak.²⁹

Conclusie

Er is sprake van een rechterlijke dwaling indien iemand wordt veroordeeld voor een misdrijf terwijl hij dat misdrijf niet heeft begaan. Een aantal belangrijke oorzaken van rechterlijke dwalingen zijn misidentificatie door ooggetuigen, het niet naleven van

---

²⁴ G.J. Knoops, 'Gerechterlijke dwalingen: probatio diabolica voor veroordeelden', <http://www.maatschappijenveiligheid.nl/gerechterlijke-dwalingen-probatio-diabolica-voor-veroordeelden/>.

²⁵ Kamerstukken II 2008/09, 32045

²⁶ Kamerstukken II 2008/09, 32045, 3, p. 3

²⁷ Kamerstukken II 2008/09, 32045, 3, p. 25

²⁸ Kamerstukken II 2008/09, 32045, 3, p. 9

²⁹ H.F.M. Crombag, W.A. Wagenaar, P.J. van Koppen & H. Israëls, 'Herziening: kanttekeningen bij het wetsontwerp', *NJBlog*, 5 maart 2009.

methodologische regels in de forensische wetenschap en het afleggen van valse verklaringen en bekentenissen. Belangrijke factoren die een rol spelen bij het afleggen van valse verklaringen en bekentenissen zijn dwang, druk, angst voor geweld en onbekendheid met de wet.

De vraag wat de wetgever kan doen om rechterlijke dwaling tegen te gaan heb ik hierboven al beantwoord. Valse bekentenissen kunnen worden voorkomen door het verhoor op te nemen. Op die manier kan er worden gecontroleerd of opsporingsambtenaren zich niet onbehoorlijk gedragen. Het ter beschikking stellen van financiële middelen om onderzoek te verrichten in de voorfase van een herzieningsprocedure is ook een belangrijke oplossing. Door deze maatregel kan de veroordeelde gemakkelijke nieuwe feiten en omstandigheden boven water krijgen om zo een herzieningsprocedure te starten. Op die manier wordt rechterlijke dwaling ontdekt. Voorts is het kritisch toetsen van forensisch wetenschap tijdens het onderzoek ter terechtzitting belangrijk.

De oorzaken van rechterlijke dwaling zijn bekend. Het is aan de wetgever om wetten te maken die rechterlijke dwaling kunnen tegen gaan. Het wetsvoorstel 'herziening ten voordele' is hier een voorbeeld van. Helaas lost deze wet niet alle problemen op en is het nog steeds aan de overheid om de oorzaken van rechterlijke dwaling wettechnisch op te lossen.